

Gagy József: *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009. 240 oldal.

A hazai történészek Románia-történeteiben eddig elsősorban a politika-történeti nézőpont, valamint – érthető okokból – a nemzetiségi kérdés, a román–magyar kapcsolatokra való odafigyelés volt domináns. Mindközben a braudeli „kavargó felszín” vizsgálata mögött háttérbe szorult a román politikai aktorok mozgását és a román–magyar kapcsolatrendszer alakulását (is) befolyásoló és meghatározó mélyebb gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatok elemzése. Mint minden nemzeti történelem, így a román történelem tárgyalása kapcsán is feltétlenül számolnunk kell egy torzító tényezővel: a nemzeti látószög primátusával. A Románia társadalomtörténetét megírni szándékozó szerzőknek óvakodniuk kell tehát attól, hogy művük tárgyát az *erdélyi magyar társadalom* bemutatására redukálják, kiragadva azt a romániai interakciók és összefüggések komplex rendszeréből. A román társadalmon belül zajló folyamatok elhanyagolása a tárgy feldolgozásának féloldalosságához vezethet, ami nem segíti az olvasót az erdélyi magyarság mai állapotának megértésében.

Gagy József erdélyi antropológus hiánypótló monográfiája szerencsésen elkerüli a magyar szempont kizárólagosságának csapdáját. Mindvégig a teljes Románia áll a mű vizsgálódásának homlokterében, a szerző ugyanakkor implicit módon reflektál az erdélyi magyarság egykori és mai léthelyzetére is. A marosvásárhelyi Sapientia Egye-

tem docense – akinek kutatási területe a székelyföldi népi vallásosság, a 20. századi Erdély és a Székelyföld társadalom- és mentalitástörténete, valamint a Magyar Autonóm Tartomány története – Romániáról írja könyvét, de a sorok között érezzük – akkor is, ha éppen nem az a tárgy – az erdélyi magyarság problémáit, dilemmáit, félelmeit és reményeit. Mindez a szerző által már a bevezetőben kifejtett szinkronizáló szemléletmódnak köszönhető: a könyvben tárgyalt makrofolyamatoknak (demográfiai változások, migráció, urbanizálódás) mindig két főszereplője van: „a román társadalom és a romániai magyarság társadalma” (33). E rokonszenves törekvésnek a szellemében a szerző imponáló érzékenységgel, gazdag tényanyag feldolgozásával és olvasmányos, közérthető stílusban kalauzolja végig az olvasót a romániai modernizáció periódusain: a nemzetegyesítést végrehajtó Román Királyság parlamentáris és diktatórikus korszakaitól kezdve a Gheorghe Gheorghiu-Dej névvel fémjelzett ötvenes évek sztálinista gazdaság- és társadalmpolitikai gyakorlatán, majd a hatvanas évek sikeres modernizációs lendületén keresztül a nyolcvanas évekig, amelyet a hiánygazdaságba való visszahullás és a mesterségesen visszafogott életszínvonal jellemzett. A mű logikus és áttekinthető szerkezetét táblázatok és diagrammok egészítik ki. Utóbbiak előnye, hogy vizuálisan alátámasztják a szövegben kifejtett magyarázatokat, és megkönnyítik a leírtak értelmezését.

A könyv a társadalomtörténet-írás fő vonulatait alaposan áttekintő bevezetővel indul, amely akár önálló esszéként is helytállna. Az „Általános keretek” címet viselő első fejezet a modernizációnak mint a 20. század alapvető jelenségének megragadására tesz kísérletet. Gagyí elemzi a modernizáció különböző aspektusait, kitérve annak gazdasági, szociológiai, demográfiai és mentális velejáróira. A szerző már ebben a fejezetben érzékelteti a romániai modernizáció megkérdésességét Nyugat-Európával szemben, és megállapítja, hogy a II. világháború utáni mennyiségi és minőségi változások hátterében nem a társadalom kezdeményező szerepe, hanem az állam kényszerítő eszközeit monopolizáló új elit, a párt- és államapparátus akarata állt, vagyis az 1948 utáni Romániában az állam volt a modernizáció motorja (37–38).

A fennmaradó nyolc fejezet Románia 20. századi társadalomtörténetét mutatja be. A második fejezet a két világháború közötti Román Királyság történetét tárgyalja, hangsúlyozva, hogy a korszakban Románia – minden industrializációs törekvés ellenére – alapvetően agrárállam maradt. A szerző felhívja a figyelmet a különböző régiók eltérő fejlettségi szintjére, amely az 1918 előtti időszak gazdasági és kulturális öröksége volt. A modernizáció bizonyos ismérvei (az iskolázottság, a gépesítettég, az urbanizáció foka) tekintetében az ország nyugati területei, Erdély és a Bánág jóval kedvezőbb mutatókkal rendelkeztek, mint az Ókirályság.

A harmadik fejezet a hatalomváltást, a szovjet típusú szocialista rendszer kiépülését elemzi, a további fejezetek pedig bemutatják a szocialista

rendszer egymást követő szakaszait, azzal a végkicsengéssel, hogy a nyolcvanas évek represszív körülményei, az anyagi és emberi erők elpocsékolása következtében a hatvanas évek óta tartó fellendülés megtört.

A könyv szerkezetén jelentős arányeltolódás érzékelhető. A monográfia hangsúlyosabban foglalkozik a szocialista rendszerrel, sokkal behatóbban ismerkedhetünk meg tehát a II. világháború utáni Románia társadalomtörténetével. A szocialista korszakok politikai eseménytörténetének ismertetése is jóval gazdagabb, tartalmasabb, mint a két világháború közötti időszaké. Az 1945 előtti Romániát bemutató fejezetekkel szemben pedig a '45 utáni részben a szerző sokkal nagyobb teret szentel a művelődés különböző formái vagy a gazdaság elemzésének. Ezt maga a szerző is elismeri műve bevezetőjében: „könyvemben nem jutottam túl a huszadik századi, hangsúlyozottan és nagyobb terjedelemben pedig az 1945 utáni kommunista korszak társadalomtörténeti makrofolyamatainak felvázolásán” (34). Gagyí saját könyve hiányosságaként értékeli, hogy a makrofolyamatok bemutatása mellett kevés tér nyílt a mikrofolyamatok elemzésére, és felhívja a figyelmet, hogy könyve fejezetei „csak óvatosan mérlegelő konstrukcióknak tekinthetők” (34).

Tekintve, hogy Gagyí maga is a szocialista időszakot tekinti meghatározónak a romániai társadalom fejlődésére nézve, a következőkben az ismertetést is a kötet szocialista időszakot tárgyaló fejezeteire szűkítem. Romániában a kommunista hatalomátvétel kiteljesedése 1948-ra tehető, de

Gagy érzékelteti, hogy a szovjet politika már a „fordulat” évét megelőzően is szűkebb korlátok közé szorította a demokrácia érvényesülését, mint például Magyarország esetében. 1948-ban az ország új alkotmányt és új, optimista kicsengésű himnuszt („Lehulltak a láncok, a régi igák/a munka s a munkás az élen”) kapott. 1948-ban megkezdődtek az államosítások, létrehozták az Állami Tervbizottságot (86).

Gagy a 1948–1989 közötti szocialista korszak belső periodizációjával kapcsolatban azt a klasszikus felosztást követi, amely a két pártvezér, Gheorghiu-Dej és Nicolae Ceausescu nevével jellemzi a rendszer egy-egy szakaszát. A politikai rendszer belső tartalma szempontjából ugyanakkor a szerző meggyőző módon kisebbnek ábrázolja a két pártvezető korszaka közötti különbséget, mint ahogyan az általában a közvélekedésben él. Gagy kiemeli, hogy – bár a rendszer változatlanul diktatúra volt – mindkét pártvezetőnek volt egy „keményebb” és egy „puhább” időszaka. Vitathatatlan, hogy Ceausescu a hatvanas évek közepén nyitott a Nyugat felé, és hazájában a román nemzeti érdekek védelmezőjeként lépett fel, a politikai rendszer jellege, a hatalmi felépítmény azonban nem változott. Gagy megalapozott konklúzióját idézve a két pártvezérről: „mindketten sztálinisták voltak” (60).

A szerző nagy figyelmet szentel az elitrekrutáció és a pártelit kérdéskörének. A II. világháború utáni román kormányok öt év alatt két földreformot hajtottak végre (1945, 1949), amelyek felszámolták a nagybirtokrendszert, és kihúzták a talajt az arisztokrácia lába

alól. Gagy kiemelten foglalkozik az erdélyi magyar arisztokrácia sorsával, amely már a Román Királyság idején végrehajtott 1921-es, korlátozott földreform során elveszítette birtokai jelentős részét. Az 1945-ös földreform csupán véglegesítette a hagyományos erdélyi elit gazdasági és politikai térvészését, amely együtt járt az arisztokrácia magyar kultúrát pártoló, mecénási szerepének eltűnésével (90).

Az új politikai osztályt a párt- és az állami vezetés jelentette. 1948-ra az állampárt tagjainak létszáma meghaladta az egymillió főt. A párttagság dinamikus növekedésével kapcsolatban ugyanakkor nem derül ki, hogy az erdélyi magyarok, illetve az egyéb, nem román nemzetiségű állampolgárok milyen mértékben éltek a kommunista pártba való belépés, vagyis az országot vezető új elitbe, a legfelső pártapparátusba való potenciális bekerülés lehetőségével. Az köztudott, hogy a párt vezetői között nem kevés magyar foglalt helyet (például Vasile Luka, vagyis Luka László, a Groza-kormányok pénzügyminisztere), ami egyrészt Románia multietnikus jellegéből és a korábbi rendszerek nemzetiségellenes politikájának tagadásából következhetett, másrészt megfelelt a kommunisták internacionalista, minden nemzeti elnyomást meghaladni akaró jövőképének. A könyvből nem tudjuk meg azonban, hogy a párttagok és az új, szocialista elit nemzetiségi összetétele hogyan alakult. Nem kerülnek bemutatásra a kommunista párthoz csatlakozó magyarok motivációi sem. Vajon mennyiben volt ez túlélési stratégia, vagy a korábbi romániai rendszerek

üldöztetéseire adott válasz? A kérdés tárgyalása azért is lett volna különösen fontos, mivel mindmáig tartja magát az a nézet a magyarországi köztvéleményben, miszerint a romániai kommunista uralom az erdélyi magyarság számára csupán az 1920 óta tartó szenvedéstörténet folytatása volt. Ez a köztvélekedés mindenképpen érdemes a történelmi reflexióra.

Bár Gagyí társadalomtörténetet ír, könyvének a szocialista korszakról írott fejezeteiben nem feledkezik meg a nemzetközi politika dimenziójáról sem. A közép- és kelet-európai szocialista országok története nem is tárgyalható a Szovjetunióval való kapcsolatok nélkül. Kiemelten érvényes ez Romániára, hiszen a szovjet vezetés „különösen, amíg Sztálin élt, Romániát több mint csatlósaként, saját területeként kezelte” (66). Moszkva mindenkori expanziós érdekeinek célkeresztjében helyezkedett el Románia. Ugyanakkor a román társadalomban, sőt a romániai párteliten belül is folyamatosan élő maradt a (részben oroszellenes) nacionalizmus, egy állandó, kiszámíthatatlan tényezőt képviselve. Emiatt Sztálin uralma idején a szovjet jelenlét Romániában végig közvetlenebb volt, mint más országokban (leszámítva természetesen az NDK-t). A Kreml román belügyekbe való nyílt és közvetlen beavatkozását semmi sem illusztrálja jobban, mint az 1952-es alkotmány megszületésének és a székelyföldi Magyar Autonóm Tartomány megszervezésének módja.

Az 1952-es alkotmány, amely a Magyar Autonóm Tartomány megszervezéséről intézkedett, gyakorlatilag Moszkvában született meg. Sztá-

lin maga láttamozta az alkotmány szövegét, amelyhez kiegészítő megjegyzéseket fűzött. Magyar szempontból figyelemre méltó, hogy Moszkva éppen a nemzetiségi politika területén kényszerítette engedelmre a Gheorghiu-Dej-féle román vezetést. A Magyar Autonóm Tartomány rövid létezése kegyelmi állapotnak tekinthető a székelyföldi tömbmagyarság történetében, hiszen más nemzetiségek nem kaptak hasonló jogosítványt a multietnikus Romániában. Az ötvenes évek második felétől kezdve Gheorghiu-Dej fokozatosan távolodott Moszkvától, nem véletlen tehát, hogy 1960-ban sor került az Autonóm Tartomány átszervezésére, majd Ceausescu „nemzeti” fordulata idején, 1968-ban végleg megszűnt a székelyföldi magyarság területi öngazgatása.

Végül érdemes felhívni a figyelmet néhány apró hibára, amelyet a könyv későbbi kiadásában javítani lehetne. A 83. oldalon olvasható információval szemben az 1937-es határokat visszaállító, s így Észak-Erdélyt és Székelyföldet ismét Romániának juttató párizsi békeszerződés aláírására nem 1946-ban, hanem 1947-ben került sor. A 62. oldalon azt olvashatjuk, hogy Mihail Gorbacsovot az 1991-es puccsal „távolították el”. Gorbacsov 1991 augusztusában valóban lemondott a pártfőtitkári tisztségéről, de nem a Janajev-puccs következtében, hanem azért, mert nem tudta tisztázni a puccsistákkal való kapcsolatát. Viszont még ezt követően is a Szovjetunió államelnöke maradt, csak négy hónappal később vált meg hivatalától. A 102. oldal szerint: „a sztálinizmus kezdeti

szakasza az 1932-ben megkezdett kollektivizálás”. Ezzel szemben Sztálin már 1928-ban bejelentette a „kulák-ság” felszámolását és a mezőgazdaság kollektivizálását. Az ugyancsak a 102. oldalon olvasható információval ellentétben az első ötéves terv meghirdetésére nem kerülhetett sor 1920-ban, hiszen Lenin 1921-ben, a X. pártkongresszuson hirdette meg az „Új Gazdaságpolitikát” (NEP), amely a piacgazdaság részleges restaurálását jelentette. A tervgazdaságot, csakúgy, mint a mezőgazdaság kollektivizálását, Sztálin 1928-ban jelentette be.

Gagy József könyve a probléma-központú történetírás szellemében szerencsésen egyesíti a különböző területek (politika, pártelit, gazdaság, demográfia, életmód, kultúra stb.) egyidejű vizsgálatát, miközben nagyfokú érzékenységgel tárgyalja a magyar olvasóközönség előtt jórészt ismeretlen témát. A 20. századi romániai társadalomtörténetet olvasva érdemes elgondolkodni azon, hogy milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel a közép- és kelet-európai térség országainak évszázados fejlődésében.

Paár Ádám